

**ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО**
Кафедра фізичного виховання та спортивної медицини

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор з науково-педагогічної роботи

ЛНМУ імені Данила Галицького
член.-кор. НАМН України,
проф. М.Р. Іжегонський

« 31 » _____ 2021 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
Мануальна терапія

Підготовки фахівців другого (магістерського) рівня
вищої освіти галузі знань 22 «Охорона здоров'я»
Спеціальність 222 «Медицина»
Медичний факультет, IV курс

Обговорено та ухвалено
на засіданні кафедри

Фізичного виховання і спортивної медицини

Протокол № 1
від « 30 » 08 2021 р.

Завідувач кафедри

ЧОСЕР

Затверджено

профільною методичною комісією
з _____ дисциплін

Протокол № 3
від « 31 » 08 2021 р.

Голова профільної методичної
комісії _____

2021

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ: ас. Гурка О.І., під загальною редакцією завідувача кафедри фізичного виховання та спортивної медицини к.біол.н., доцента Кунинець О.Б.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Дутка Роман
Ярославович д.мед.н., професор, завідувач кафедри пропедевтики внутрішньої медицини №1 Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького

Бичков Микола
Анатолійович д.мед.н., професор, професор кафедри терапії №1 і медичної діагностики ФПДО Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького

ВСТУП

Програма вивчення вибіркової навчальної дисципліни «Мануальна терапія» складена відповідно до Стандарту вищої освіти України (далі – Стандарт) другого (магістерського) рівня

галузі знань 22 «Охорона Здоров'я»

спеціальності 222 «Медицина»

освітньої програми магістр медицини

1. Загальний розділ

Робоча навчальна програма з навчальної дисципліни «Мануальна терапія» складена відповідно до «Положення про організацію освітнього процесу у Львівському національному медичному університеті імені Данила Галицького», ухваленого Вченою Радою університету 18.02.2015 р., протокол №1-ВР та на виконання наказу по Львівському національному медичному університеті імені Данила Галицького від 24.04.2015 № 1229-з «Про введення в дію нового навчального плану додипломної підготовки фахівців за спеціальністю « Лікувальна справа», « Педіатрія», « Медико-профілактична справа».

Опис навчального плану з дисципліни

«Мануальна терапія» для студентів медичного факультету за спеціальністю 7.12010001 « Лікувальна справа», 7.12010002 « Педіатрія», 7.12010003 « Медико-профілактична справа»

Структура навчальної дисципліни	Кількість кредитів, годин, з них:			Рік навчання семестр	Вид контролю	
	Всього годин	Аудиторних				СРС
		Лекцій	Практичних занять	4 рік навчання		
Модуль Мануальна медицина	1 кредит ECTS / 30 год.	-	20	10	IV рік навчання	Залік

Аудиторне навантаження – 67%, СРС – 33%

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Основною метою вивчення дисципліни є формування у студентів цілісного уявлення про загальні основи та положення, форми і методи мануальної терапії, та практичного застосування мануальної терапії в комплексному лікуванні і реабілітації хворих.

Кінцеві цілі вивчення дисципліни:

1. Визначати ключові поняття мануальної медицини та її значення в системі медичної допомоги.
2. Вміти діагностувати патологію за допомогою мануальних методів.
3. Застосовувати методи мануальної терапії в комплексному лікуванні хворих для більш швидкого відновлення здоров'я, збереженні якості життя та попередження або ліквідації наслідків патологічного процесу.

3. Програма навчальної дисципліни

Програмний матеріал з мануальної терапії складається з теоретичного та практичного розділів. Теоретичний розділ має професійно-прикладний характер і реалізується у формі пояснень навчального матеріалу в процесі практичних занять (але не більш 15% від загального часу заняття), самостійного вивчення студентами спеціальної літератури, написання рефератів. Практичний розділ передбачає оволодіння студентами практичними навичками та уміннями.

Модуль 1. МАНУАЛЬНА ТЕРАПІЯ

Змістовий модуль 1. «Мануальна терапія»

Конкретні цілі:

1. Ознайомитися з загальними основами та положеннями мануальної терапії. Засвоїти анатомічні, біомеханічні і фізіологічні основи мануальної терапії.
2. Оволодіти діагностичними методами мануальної терапії.
3. Оволодіти техніками мануальної терапії.
4. Вміти застосовувати мануальну терапію в комплексному лікуванні і реабілітації хворих.

Тема 1. Загальні основи та положення мануальної терапії.

Мануальна медицина в історичному аспекті. Сучасні уявлення про мануальну терапію, та її значення в системі медичної допомоги.

Тема 2. Анатомічні, біомеханічні і фізіологічні основи мануальної терапії.

Біомеханіка, як теоретична база мануальної медицини. Людина – як біомеханічна система та її властивості. Структурні і функціональні особливості сенсорних систем. Нейрогуморальні основи теорії мануальної медицини. Нейрофізіологічні основи мануальної медицини. Закони нейрофізіології. Уява про сегментарну іннервацію органів. . Регуляція рухової діяльності людини

Тема 3. Діагностичні методи мануальної терапії а також функціональна, рентгенологічна, МРТ, КТ діагностика в мануальній терапії

Загальні правила та принципи проведення мануальної діагностики. Алгоритм діагностики. Поняття та структура мануального діагнозу. Опитування, огляд хворого. Візуальна діагностика статичного та динамічного рухового стереотипу. Клінічний аналіз рухів пацієнта. Пальпаторна мануальна діагностика. Правила та методи пальпації, поверхнева та глибока пальпація. Активні та пасивні рухові тести. Рентгенологічна, МРТ, КТ діагностика в мануальній терапії.

Тема 4. Різновиди мануальної терапії.

Види та принципи лікувального впливу . Технічні різновиди мануальної терапії. Застосування загальної та спеціальної техніки мануальної терапії.

Тема 5. Мануальна терапія в системі фізичної і медичної реабілітації, та реабілітації осіб які стали інвалідами під час проходження військової служби та осіб що постраждали під час військових дій.

Клініко-фізіологічне обґрунтування застосування прийомів мануальної терапії при лікуванні та реабілітації осіб які стали інвалідами під час проходження військової служби та осіб що

постраждали під час військових дій. Основні методичні підходи та особливості проведення, алгоритм застосування та оцінка ефективності мануальної терапії.

Тема 6. Застосування мануальної терапії в неврології.

Клініко-фізіологічне обґрунтування застосування прийомів мануальної терапії при невропатології, клінічних проявах компресійних, рефлекторних, міоадаптивних синдромів. Основні методичні підходи та особливості проведення, алгоритм застосування та оцінка ефективності мануальної терапії при даній патології.

Тема 7. Застосування мануальної терапії в травматології та ортопедії.

Клініко-фізіологічне обґрунтування застосування прийомів мануальної терапії в травматології та ортопедії. Основні методичні підходи та особливості проведення діагностики та застосування загальної та спеціальної техніки мануальної терапії для лікування функціональної патології.

Тема 8. Застосування мануальної терапії в терапії.

Клініко-фізіологічне обґрунтування застосування прийомів мануальної терапії при псевдокардіалгії, абдоменалгії, симптоми передньої грудної стінки. Основні методичні підходи та особливості проведення, алгоритм застосування та оцінка ефективності мануальної терапії при даній патології.

Тема 9. Застосування мануальної терапії в педіатрії.

Особливості застосування мануальної терапії в педіатрії відповідно до етапів психомоторного розвитку дитини, клінічних проявів хвороби та компенсаторних можливостей дитячого організму.

Тема 10. Застосування мануальної терапії в суміжних клінічних спеціальностях.

Клініко-фізіологічне обґрунтування застосування прийомів мануальної терапії в стоматології при дисфункції скронево-нижньощелепного суглоба, отоларингології при функціональній дисфонії. Основні методичні підходи та особливості проведення, алгоритм застосування та оцінка ефективності мануальної терапії при даній патології.

**СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«МАНУАЛЬНА ТРАПІЯ»**

№ п/п	Тема	Лекції	Практичні заняття	СРС	Індивідуальна робота
Змістовий модуль 1. Мануальна терапія					
1.	Загальні основи та положення мануальної терапії.	-	2	-	
2.	Історія розвитку мануальної терапії. Роль мануальної терапії в сучасних принципах лікування.	-	-	2	
3.	Організація роботи лікаря мануальної терапії.	-	-	2	
4.	Покази та протипоказання для проведення мануальної терапії. Диференціальна діагностика в практиці мануального терапевта.	-	-	2	

	Поєднання мануальної терапії з іншими методами лікування.				
5.	Анатомічні, біомеханічні і фізіологічні основи мануальної терапії.	-	2	-	
6.	Діагностичні методи функціональної, рентгенологічної, МРТ, КТ які застосовуються в мануальній терапії.	-	2	-	
7.	Різновиди мануальної терапії.	-	2	-	
8.	Мануальна терапія в системі фізичної і медичної реабілітації, та реабілітації осіб які стали інвалідами під час проходження військової служби та осіб що постраждали під час військових дій.	-	2	-	
9.	Застосування мануальної терапії в неврології.	-	2	-	
10.	Застосування мануальної терапії в травматології та ортопедії.	-	2	-	
11.	Застосування мануальної терапії в вертебрології	-	-	2	
12.	Застосування мануальної терапії в терапії.	-	2	-	
13.	Особливості проведення мануальної терапії у людей похилого віку.	-	-	2	
14.	Застосування мануальної терапії в педіатрії.	-	2	-	
15.	Застосування мануальної терапії суміжних клінічних спеціальностях.	-	2	-	
	Всього годин – 30 / 1 кредит ECTS		20	10	
Підсумковий контроль					Залік

Аудиторна робота – 67 %, СРС – 33 %.

**ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
для студентів IV курсу медичного факультету
«МАНУАЛЬНА МЕДИЦИНА»**

№ з/п	Тема	Кількість годин
Мануальна терапія		
1.	Загальні основи та положення мануальної терапії.	2
2.	Анатомічні, біомеханічні і фізіологічні основи мануальної терапії.	2
3.	Діагностичні методи функціональної, рентгенологічної, МРТ, КТ які застосовуються в мануальній терапії.	2
4.	Різновиди мануальної терапії.	2
5.	Мануальна терапія в системі фізичної і медичної реабілітації, та реабілітації осіб які стали інвалідами під час проходження військової служби та осіб що постраждали під час військових дій.	2
6.	Застосування мануальної терапії в неврології.	2
7.	Застосування мануальної терапії в травматології та ортопедії.	2
8.	Застосування мануальної терапії в терапії.	2

9.	Застосування мануальної терапії в педіатрії.	2
10.	Застосування мануальної терапії суміжних клінічних спеціальностях.	2
ВСЬОГО ГОДИН:		20

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ (СРС)

для студентів IV курсу медичного факультету
«МАНУАЛЬНА МЕДИЦИНА»

№ з/п	Тема СРС	Кількість годин
1.	Історія розвитку мануальної терапії. Роль мануальної терапії в сучасних принципах лікування.	2
2.	Організація роботи лікаря мануальної терапії.	2
3.	Покази та протипоказання для проведення мануальної терапії. Диференціальна діагностика в практиці мануального терапевта. Поєднання мануальної терапії з іншими методами лікування.	2
4.	Застосування мануальної терапії в вертебрології.	2
5.	Особливості проведення мануальної терапії у людей похилого віку.	2
ВСЬОГО ГОДИН:		10

4. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточний контроль здійснюється під час проведення навчальних занять і має на меті перевірку засвоєння студентами навчального матеріалу. Форма проведення поточного контролю під час навчальних занять визначається робочою навчальною програмою дисципліни.

Оцінювання поточної навчальної діяльності. Під час оцінювання засвоєння кожної теми за поточну навчальну діяльність студенту виставляються оцінки за 4-ри бальною шкалою з урахуванням затверджених критеріїв оцінювання для відповідної дисципліни. При цьому враховуються усі види робіт, передбачені навчальною програмою. Студент має отримати оцінку з кожної теми. Форми оцінювання поточної навчальної діяльності мають бути стандартизованими і включати контроль теоретичної та практичної підготовки. Виставлені за традиційною шкалою оцінки конвертуються у бали.

Максимальна кількість балів, яку може набрати студент за поточну навчальну діяльність для зарахування дисципліни «Фізична реабілітація і спортивна медицина» становить 200 балів.

Мінімальна кількість балів, яку повинен набрати студент за поточну навчальну діяльність для зарахування дисципліни становить 120 балів.

Розрахунок кількості балів проводиться на підставі отриманих студентом оцінок за традиційною шкалою під час вивчення дисципліни впродовж семестру, шляхом обчислення середнього арифметичного (СА), округленого до двох знаків після коми. Отримана величина конвертується у бали за багатобальною шкалою таким чином:

$$X = CA \times 200 / 5$$

Для зручності наведено таблицю перерахунку за 200 - бальною шкалою:

Таблиця 1

Перерахунок середньої оцінки за поточну діяльність у багатобальну шкалу для дисциплін, що завершуються заліком (диференційованим заліком)

4-бальна шкала	200-бальна шкала	4-бальна шкала	200-бальна шкала	4-бальна шкала	200-бальна шкала	4-бальна шкала	200-бальна шкала
5	200	4.45	178	3.92	157	3.37	135
4.97	199	4.42	177	3.89	156	3.35	134
4.95	198	4.4	176	3.87	155	3.32	133
4.92	197	4.37	175	3.84	154	3.3	132
4.9	196	4.35	174	3.82	153	3.27	131
4.87	195	4.32	173	3.79	152	3.25	130
4.85	194	4.3	172	3.77	151	3.22	129
4.82	193	4.27	171	3.74	150	3.2	128
4.8	192	4.24	170	3.72	149	3.17	127
4.77	191	4.22	169	3.7	148	3.15	126
4.75	190	4.19	168	3.67	147	3.12	125
4.72	189	4.17	167	3.65	146	3.1	124
4.7	188	4.14	166	3.62	145	3.07	123
4.67	187	4.12	165	3.57	143	3.02	121
4.65	186	4.09	164	3.55	142	3	120
4.62	185	4.07	163	3.52	141	Менше 3	Недостатньо
4.6	184	4.04	162	3.5	140		
4.57	183	4.02	161	3.47	139		
4.52	181	3.99	160	3.45	138		
4.5	180	3.97	159	3.42	137		
4.47	179	3.94	158	3.4	136		

Самостійна робота студентів оцінюється під час поточного контролю теми на відповідному занятті. Засвоєння тем, які виносяться лише на самостійну роботу контролюється лише при підсумковому контролі.

Підсумковий контроль проводиться з метою оцінювання результатів навчання на певному освітньо-кваліфікаційному рівні та на окремих його завершених етапах за національною шкалою та шкалою ECTS. Підсумковий контроль включає семестровий контроль та атестацію студента. Семестровий контроль проводиться у вигляді заліку (диференційованого заліку) в обсязі навчального матеріалу, визначеного робочою програмою і в терміни, встановлені робочим навчальним планом, індивідуальним навчальним планом студента.

Семестровий диференційований залік – це форма підсумкового контролю, що полягає в оцінці засвоєння студентом навчального матеріалу виключно на підставі результатів виконання ним усіх видів навчальних робіт, передбачених робочою навчальною програмою. Семестровий (диференційований) залік виставляється за результатами поточного контролю.

5. Визначення кількості балів, які студент набрав з дисципліни

Оцінка з дисципліни, формою підсумкового контролю якої є диференційований залік базується на результатах поточної навчальної діяльності та обчислюється в балах, відповідно до таблиці 1.

Оцінка з дисципліни, формою підсумкового контролю якої є залік базується на результатах поточної навчальної діяльності та виражається за двобальною шкалою «зараховано» або «не зараховано». Для зарахування студент має отримати за поточну навчальну діяльність бал не менше 60 % від максимальної суми балів з дисципліни (120 балів).

Бали з дисципліни незалежно конвертуються як в шкалу ECTS, так і в 4-бальну шкалу.

Бали шкали ECTS у 4-бальну шкалу не конвертуються і навпаки.

Бали студентів, які навчаються за одною спеціальністю, з урахуванням кількості балів, набраних з дисципліни ранжуються за шкалою ECTS таким чином:

Таблиця 2

Оцінка ECTS	Статистичний показник
A	Найкращі 10 % студентів
B	Наступні 25 % студентів
C	Наступні 30 % студентів
D	Наступні 25 % студентів
E	Останні 10 % студентів

Бали з дисципліни для студентів, які успішно виконали програму, конвертуються у традиційну 4-бальну шкалу за абсолютними критеріями, які наведено нижче у таблиці:

Таблиця 3

Бали з дисципліни	Оцінка за 4-бальною шкалою
Від 170 до 200 балів	5
Від 140 до 169 балів	4
Від 139 балів до мінімальної кількості балів, яку повинен набрати студент	3
Нижче мінімальної кількості балів, яку повинен набрати студент	2

ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Иваничев Г.А. Мануальна терапия. Руководство, атлас – Казань, 1997- 448с.
2. Учебное пособие по теоретическому курсу мануальной медицины./под ред. Шитикова Т.А.) -Днепропетровск.: 2010, -105 с.
3. Лиев Н. А . Мануальная терапия миофасциальных болевых синдромов. - Днепрпетровск., - 1993. – 140 с.
4. Марчук Г. С., Мануальная терапия при заболеваниях опорно-двигательного аппарата. - К.: Здоровье., - 1994., - 109 с.
5. Штеренгерц А. Е., Белая Н. А. Массаж для взрослых и детей. - К.: Здоровье., - 1994. – 380 с.
6. Барвиченко А. и соавт. Руководство по мануальной терапии суставов конечностей. – Таллин, 1990, - 48 с.

7. Башняк В.В., Мануальная терапия живота. - Луцьк, Надстир'я. - 1993. - 104 с.
8. Бернштейн Н.А. Очерки по физиологии движений и физиологии активности. - М., Медицина, 1966. - 349 с.
9. Бернштейн Н.А. О построении движений. – М., Медгиз, 1947. - 202 с.
10. Васильева Л.Ф. Визуальная диагностика нарушений статики и динамики. –Иваново, 1996. - 200 с.
11. Васильева Л.Ф. Алгоритмы мануальной диагностики и мануальной терапии патобиомеханических изменений мышечно-скелетной системы. –Новокузнецк, 1999. -115 с.
12. Васильева Л. Ф., Мануальная диагностика и терапия. Клиническая биомеханика и патобиомеханика. - М., 2001. - 501 с.
13. Веселовский В. П., Практическая вертеброневрология и мануальная терапия. - Рига., - 1991
14. Иваничев Т. А., Мануальная терапия. Атлас. Руководство., - М.: - 2001., - 364 с.
15. Клапчук В. В., Даяк Г. В., Муравов Е.М., Годішевський В.М та інші., Лікувальна фізкультура та спортивна медицина. - К.: Здоров'я. - 1995. - 308 с.

Додаткова

1. Мейтленд Г. Д. Манипуляции на позвоночнике. – М.:Полигран. 1992. – 174с.
2. Мохов Д.Е., Егорова И.А., Трофимова Т.Н. Принципы остеопатии / Под ред. Н.А. Белякова. – СПб.: Изд. дом СПбМАПО, 2004. – 77 с.
3. Левит К. и соавт. Мануальная медицина. – М.: Медицина. - 1993, - с. 512.
4. Попелянский А.Я. Клиническая пропедевтика мануальной медицины. – М.: «Медпресс-информ», 2003. – 133 стр.
5. Ситель А.Б. Мануальная терапия. - М.: Медицина, 1998. – 361с.
6. Скоромец А. А., Клименко А. В. и др. Мануальная терапия при остеохондрозе и спондилоартрозе. - Л.: Алга – Фанд., - 1990. – 187с..
7. Чикуров Ю.В. Краниосакральная мануальная терапия. – М.:Триада-Х, 2003. – 154 с.
8. Чикуров Ю.В. Мягкие техники в мануальной терапии. – М.: 2002,- 238 с.
9. Хабиров Ф. А., Хабиров Р. А.Мышечная боль. - Казань. Книжный дом., - 1995., - 204 с.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Основні історичні стани розвитку ММ.
2. Мета та задачі ММ. Види ММ.
3. Актуальність та соціально – економічне значення ММ. Сучасні вимоги школи ММ.
4. Вимоги до організації лікувального процесу в ММ.
5. Структурні та функціональні особливості сенсорних систем людини.
6. Нервово – гуморальні основи дії ММ.
7. Фізіологічні , анатомічні та біохімічні засади мануальної медицини.
8. Основні лікувальні ефекти ММ.
9. Основні види методів мануальної медицини.

10. Показання та протипоказання до ММ.
11. Суть та специфіка теоретичного обґрунтування ММ. Біомеханіка людини.
12. Етнологія, патогенез, саногенез нейрон-ортопедичної патології.
13. Анатомо – фізіологічні та біохімічні особливості різних відділів опорно – рухового апарату людини.
14. Сучасні уявлення про функціональні блокади ПДС, м'язовий дисбаланс.
15. Сучасні уявлення про розвиток рухового стереотипу та його види.
16. Основні властивості тригерних зон та їх функціональне значення.
17. Загальні уяви про сегментарну іннервацію органів, феномен зон Захар'їна – Теда.
18. Загальні правила проведення лікувального сеансу методами ММ.
19. Загальні принципи діагностики нейрон-ортопедичної патології.
20. Рентгенодіагностичні ознаки дистрофічного процесу в опорно-руховому апараті, та їх значення клінічній практиці.
21. Вплив порушень рухового стереотипу на хребетний стовп та рухові сегменти.
22. Класифікація вертеброгенної (нейрон-ортопедичної) патології.
23. Спеціальна мануальна діагностика при біомеханічних порушеннях.
24. Можливі реакції та ускладнення при ММ та їх профілактика.
25. Методика м'яко-тканиної техніки в ММ.
26. Методики ЛФК в ММ.
27. Застосування постізометричної релаксації м'язів.
28. Оптимізація режиму статико – динамічних навантажень на хребетний стовп та суглоби.
29. Основні принципи застосування різних методів ММ в комплексному лікуванні хворих різного профілю.
30. Комплексне застосування методів ММ разом з іншими методами народної медицини , (апі-, дієто-, фіто-, бальнеотерапії).